

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 145 2024

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2025 kommer att ingå i *Samlaren* 2025. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2025. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–44–5

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2025

den, men gör så med otypliga assonanser, genanta arkaismer och rena grötrim. Ett par rader från Carlbergs "I solens tecken" får räcka som illustration: "Res dig, bonde, rensa landet, vräk förtryckar'n över bord, / vila ej förr äring åter hämtas kan ur skuldfri jord!" Smakomdömet anses som bekant subjektivt, men det subjektiva hör ju också till litteraturvetenskapens objekt.

Den avslutande delen av boken kallas "Summering" och bygger vidare på resonemanget kring stil och stämningar. Jonsson diskuterar i viss mån hur de bärande motiven i den nazistiska diktningen relaterar till varandra i en större helhet, men jag tror att ett samband kunde bli tydligare, nämligen det som går att utläsa ur omslagets broderi. Det motsvarar nämligen Laqueurs indelning av motivkretsar: en provinsial, en kulturpessimistisk och en aktivistisk. Den provinsiala betecknar här det önskvärda tillståndet, ett Sverige där vältränade, friska, köntypiska kroppar odlar en jord som är deras genom blodsarvet. Mot detta ställer kulturpessimismen en modernitet som medför rörlighet och smuts, en risk att blodet blandas ut. De aktivistiska motiven gäller den militanta kampen, att med alla medel återställa det naturenliga tillståndet. Vad rörelsens förkämpar vägrar inse är hur dessa tre estetiska poler, idyllen, hotet och kampen, betingar och förstärker varandra. För nationalsocialismen är den harmoniska naturen både ett ursprungstillstånd – därav upplevelsen av oskuld – och en framtida utopi. Men för en utomstående är det uppenbart att kampen lika gärna kan komma först. För att få utöva våld behöver nationalisten ett hot, för att hotet ska vara ett hot mot något behöver en idyll och en gemenskap konstrueras. När vi väl urskilt detta mönster kanske vi också kan känna igen det även om enskilda komponenter byts ut. Jonsson avslutar sin bok med att framhålla det berättigade att än idag oroas sig för stöveltramp.

Thomas Sjösvärd

Johnny Kondrup, *Dansk guldalder på afgrundens kant*. U Press. Sorø 2023.

Genom att intressera oss för andra länders litteraturhistorieskrivning kan vi komplettera och korrigera vår förståelse av oss själva och vår litteraturs historia, som annars riskerar att automatiseras. Hur beskrivs epokskiften och strömningar i översiktsverk från våra grannländer? När uppges en epok

följa på en annan, och när så sker, vilka krafter pekas ut som betydande för skiftet? Sådana här övningar i historiografiskt förfrämlikande framstår som särskilt viktiga i en tid då det finns tecken på att den svenska litteraturvärlden sluter sig från omvärlden. Exempelvis minskar andelen översättningar i den svenska bokutgivningen. Och dessutom: i en tid som domineras av vad den franska översättnings-sociologen Gisèle Sapiro har kallat för "the growing hegemony of English" finns det särskilt anledning att upprätthålla akademiska och litterära kontakter med just våra grannländer. Flerspråkighet är värt att kämpa för, vilket blivit tydligt genom uppopp som Helsinki Initiative on Multilingualism.

Svensk och dansk litteraturhistoria är sammanlänkade. Danska var länge ett naturligt första översättningsspråk för svensk litteratur. Köpenhamn var en litterär metropol där svenska författare kunde ta del av nya idéer från kontinenten. Ett välkänt exempel är Georg Brandes betydelse för de svenska åttitalisterna. Den danska litteraturhistorien före det så kallade moderna genombrottet är emellertid mindre bekant för flertalet svenska läsare. En lättillgänglig och koncentrerad redogörelse för de litterära förhållandena i Danmark under första halvan av 1800-talet erbjuds nu i Johnny Kondrups *Dansk guldalder på afgrundens kant* (2023). Kondrup är professor i nordisk litteratur vid Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab vid Københavns Universitet. Under sin långa karriär har han skrivit åtskilligt om 1800-talets danska litteratur (bland annat om Søren Kierkegaard och N.F.S. Grundtvig), men också gjort betydande insatser inom editionsfilologin. I sin nya bok får han möjlighet att sammanfatta sina stora kunskaper om de då kallade guldåldersdiktarna.

I Sverige för begreppet "dansk guldalder" kanske främst tankarna till bildkonst och arkitektur. Nationalmuseum i Stockholm visade både 1964 och 2019 stora utställningar med danska 1800-talsmålare som Wilhelm Bendz, Constantin Hansen och Christen Købke. Men "guldalderen" var en kulturell blomstringstid även i bredare mening. Kondrup daterar den generöst till tiden mellan romantikens ankomst till Danmark (via kontakter med Jenaromantiker som Fichte, Novalis och Schelling) och det moderna genombrottet cirka 1870 (s. 9). I Danmark är "guldalderen" ett omstritt och politiskt belastat begrepp i litteratur- och konsthistorien. För vissa betecknar det en estetisk och filosofisk höjdpunkt, för andra trångsynt reaktion och världsfrånvänd nostalgi. I tider av politisk ra-

dikalisering har dessa skilda uppfattningar ytterligare dragits isär (s. 7). Kondrups ambition är dock att använda termen som en ”neutral periodebetegnelse” (s. 16), vilket han också på ett förtjänstfullt sätt lyckas med.

Däremot är han kritisk mot mycket av den tidiga forskningen på fältet, vilket signaleras redan av bokens titel. Kondrup beskriver hur han med åren blivit allt mer medveten om guldålderns mörka sida, om ”skrobølgigheden, afmagtsfølelsen og undergangsangsten” (s. 7), vilket på sätt och vis står i konflikt med den gängse bilden av perioden som präglad av filosofisk monism och platoniska föreställningar om det sköna, det goda och det sanna (s. 17). Han anför som illustration H.C. Andersens berättelse ”Skyggen” (1847), vari ”under dyrkelsen af tidens harmoniske treklæng opsamles en skyggeverden af fortrængte egenskaber, som gradvis underminerer eller udhuler de pæne ord om det sande, det gode og det skønne” (s. 19). De inslag av ”disharmoni, splittelse, dæmoni, livslede og nihilisme” (s. 23) som kan spåras hos guldålderns konstnärer och författare förklarar Kondrup med litteratursociologiska utgångspunkter som utslag av samhällliga förhållanden. Guldåldern var en kulturell blomstringstid, men politiskt var det tidiga 1800-talet ”en af de mest urolige perioder i den nyere Danmarks-historie”. Under Napoleonkrigen bombarderades Köpenhamn av engelska trupper. Efter krigsslutet förlorade Danmark Norge. Och femtio år senare tvingades danskarna avträda Schleswig-Holstein till Preussen. Vid guldålderns slut framstod Danmark som en ”dværgestat” (s. 52).

Bilden av guldåldern som en tid präglad av optimism och skönhetskult är bara en av de ”syntetiserende beskrivelser” (s. 34) som Kondrup varnar för i bokens andra kapitel, ”Hvordan tænkte man i guldalderen?” (som följer på det första, ”Hvornår var guldalderen?”, i vilket det centrala epokbegreppet definieras). Han konstaterar träffande att den som tror på möjligheten att ”syntetisera” en litteraturhistorisk epok bara behöver betänka variationsrikedomen i den egna samtidens litterära produktion för att inse vilka risker som är förenade med sådana experiment. Det är visserligen sant att ”organismetanken”, föreställningen om alltings enhet, framstår som något av ett ”evangelium” för ett antal centrala guldåldersdiktare – ”[I] sig er Alting In-tet, men i Alt er Alting Alt”, som periodens främste poet Adam Oehlenschläger skriver i sin dikt ”Simon Peder” från 1805 (s. 35), starkt influerad av Jenaromantikerna – men Kondrup visar på ett över-

tygande sätt att det under hela perioden finns en mörk underström, en dragnig åt det splittrande och destruktiva.

I de efterföljande kapitlen fortsätter Kondrup att visa på mångsidigheten i det tidiga 1800-talets danska litteratur, och därmed på det problematiska i att sammanfatta guldåldern som en enhetlig strömning eller skola. Efter att ha utrett den monistiska världssynen under rubriken ”Den grænseløse ambition” (kapitel 3) går han vidare och visar på betydande inslag av politisering och ”national oprustning” (kapitel 4: ”Fortid, folk og fædreland”) hos guldåldersdiktare som Oehlenschläger (författare till nationalsången ”Der er et yndigt land”) och Grundtvig, och, i det särskilt fängslande femte kapitlet (”Det interessante”) på hur guldålderns litteratur, vid sidan av skönhetskulten, också tycks skriven för att ”vække stærke følelser og sensationer” genom att skildra ”det usædvanlige, det ekstreme, det hæslige och perverse” (s. 67). Kondrup visar hur ”det universalromantiske budskab” rentav kan sam-existera med ”skrækromantiske virkemidler”, såsom i Oehlenschlägers dikt ”Harald i Offerlunden” och ”Hakon Jarls død”, där gengångare uppträder och benrangel dansar (s. 72–73).

I det sjätte kapitlet (”Det gudsforladte univers”) diskuterar Kondrup litterära verk av guldåldersförfattare som han menar ifrågasätter Jenaromantikernas vision av ett universum som genomsträvs av en ”åndelig orden”; författare som Schack von Staf-feldt och Steen Steensen Blicher ”ytrede tvivl om, hvorvidt Gud var kendelig i verden, og hvorvidt verden i det hele taget var ordnet” (s. 89). Ibland, visar Kondrup, hamnar de båda synsätten i konflikt med varandra, även inom ett och samma verk. Så sker i H.C. Andersens roman *Kun en Spillemand* (1837). Kondrup analyserar berättelsen narratologiskt och finner att den ”kommer [...] i splid med sig selv” (s. 94). Berättaren, visar han, ”docerer med jævne mellemrum, at døden er en port till noget større og bedre, til sjælens forklarelse i ånden”, men samtidigt är det tydligt att ”hovedpersonens liv og de årsagsforklaringer, som romanens fortæller selv stiller til rådighed” inte ”understøtter [...] denne fromme tro” (s. 96).

I det sjunde och näst sista kapitlet diskuterar Kondrup guldålderns ”dannelsesroman” och konstaterar att bildningsromanen fungerade som det tidiga 1800-taletets ”vigtigste værktøj” för att hantera och tolka det som framstår som guldålderns mörka underström: ”den eksistentielle usikkerhed, splittelsen, orienteringsløsheden og desperatio-

nen". I bildningsromanen inplaceras dessa uppslitande erfarenheter "i et almentypisk livsløb som en nødvendig ungdomskrise" (s. 107). Förlösningen kan sedan inträda på två olika vis, antingen som jordisk mognad och harmoni i form av äktenskap och egendom (en obekymrad eller "horizontale" variant, som i Thomasine Gyllebourgs vardagsrealistiska romaner) eller som hinsides förening med det gudomliga (den "vertikale" variant, som i H.C. Andersens *"At være eller ikke være"*) (s. 117).

Bokens åttonde och sista kapitel skiljer sig från de föregående på så sätt att Kondrup där inte ägnar sig åt guldålderslitteraturens innehåll, utan åt hur den togs emot av samtidens läsare. Litteratursociologen Sven Møller Kristensen har i standardverket *Digteren og samfundet i Danmark i det 19. århundrede* (1965) givit intrycket att guldåldersdiktarnas verk endast lästes av ett litet fåtal. Kondrup menar att denna bild bör nyanseras och revideras. Med hjälp av uppgifter om nyutgåvor och upplagestorlekar visar han att författare som M.A. Goldschmidt och Søren Kierkegaard nådde en betydande publik.

Trots sitt begränsade omfång präglas *Dansk guldalder på afgrundens* kant av en generös detaljrikedom. Inte minst bör framhållas Kondrups kortfattade men mycket kärnfulla kommentarer till utvalda verk av danska guldåldersmålare, vilka används för att illustrera bokens huvudteser. Där emot kan läsaren stundtals sakna det övergripande perspektiv som anas i bokens inledning, där Kondrup visar på vikten av att nyansera den tidigare forskningens slutsatser. De detaljrika analyserna är skarpa och intresseväckande (samt ofta befriande respektlösa), men läsaren får själv dra slutsatser om hur de förhåller sig till ett övergripande projekt om att uppdatera vår syn på den danska guldåldern. Ett exempel är kapitlet om "dannelseromanen". Här tycks Kondrup klart och tydligt visa att guldålderns utvecklingsromaner är mer skiftande än vad som har angivits i tidigare forskning, att de inte enbart skildrar hur "mennesket bliver bevidst om altings enhed" (s. 109), utan tvärtom kan visa på hur människans strävan efter lycka är förfelad. Men Kondrup väljer att avsluta sitt resonemang innan den slutsatsen tydligt har dragits och relaterats till vad som framstår som studiens övergripande syfte. Detta gäller inte bara i de enskilda kapitlen utan även för hela bokens disposition. Inledningen tycks lova en ny syn på den danska guldåldern, men efter de enskilda analyserna av motiv, genrer och författarskap slutar boken utan något sammanfattande avsnitt. Läsaren får återvända till inledningen för

att utifrån den dra sina egna slutsatser om Kondrups bidrag till forskningen om guldåldern.

Detta förtar naturligtvis inte bokens värde för den som vill sätta sig in i vårt grannlands kulturhistoria. Den historien är på samma gång lik och olik vår egen. Därtill erbjuder Kondrups kritiska genomgång av tidigare forskning flera välkomna påminnelser om vilka risker som är förenade med svepande beskrivningar av litteraturhistoriska skeenden. Det förflutna är ständigt i rörelse, och kan aldrig sorteras på något slutgiltigt sätt.

Andreas Hedberg

Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige, red. Erik Erlanson, Jon Helgason, Peter Henning & Linnéa Lindsköld (red.). Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm 2024.

Under rubriken "Kulturpolitiken fyller 50 år – vart är vi på väg?" samlades den 25 juni i år fyra paneldeltagare på en scen i Almedalen för att diskutera svensk kulturpolitik. Det som hade kunnat bli ett ganska oförargligt samtal om ett jubilerande politikområde fick snabbt en ödesmättad inramning. Författaren och debattören Jan Scherman tog tillfället i akt att framföra ett brandtal till den fria kulturens försvar. Han beskrev det som att vårt samhälle står inför ett paradigmskifte. Vi lever i en tid där kulturen attackeras och monteras ner, inte minst från politiskt håll. I förlängningen är själva demokratin i fara. Ändå är det tyst när mötesplatser läggs ner och kulturbudgetar stramas åt. "Var finns debatten?", frågade han retoriskt. Scherman fick snabbt och intensivt bifall från de andra på scenen. En hel rad krafter behöver mobiliseras för att stå upp för kulturens oberoende och fortlevnad, därom var panelen överens. Inte minst universiteten bör bidra med ny kunskap om kulturpolitikens roll och hur har den medverkat till ett livaktigt och oberoende kulturliv.

Jag kommer att tänka på det här samtalet när jag läser den nyutkomna antologin *Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige*, som redigerats av Erik Erlanson, Jon Helgason, Peter Henning & Linnéa Lindsköld. Med antologin avslutar de sitt forskningsprojekt "Välfärdsstatens litterära paradigm. Litteraturens funktion i Sverige 1937–1976" som finansierats av Vetenskapsrådet. Den har publicerats av Kungl. Vitterhetsakademien, där de inblandade forskarna även deltagit i ett symposium